

היבטים לשוניים בפרשות מטות מסעי עג

דקדוקי מילים וטעמים והדרכה לקורא במטות מסעי, בהפטרה ובראשון של דברים

ל ג אֹ-הַשֶּׁבַע: במלעיל. לְאָסֶר: אל"ף בשוא נח, לא בשווא נע ולא בחטף
ל ה כָּל-נְדָרֶיהָ: ישנם קוראים 'המקפידים' לבטא יו"ד אחר הרי"ש, מנהג פסול מיסודו שאין לו
על מה להישען. נכון הדבר גם לגבי וַאֲסַרְיָה
ל ו שְׁמָעוּ הַשִּׁי"ן בקמץ קטן. וְה': אין להשמיע את האל"ף של תחילת שם ה', לקרא כאילו כתוב
'ודוני'. יִסְלַח-לָהּ: געיה ביו"ד, עם זאת הסמ"ך בשוא נח
ל י וְנָדָר: הנר"ן בצירי וכן בהמשך בפסוק יד
ל יג וּלְאָסֶר: הלמ"ד בשווא נח
ל יד לְעֵנָת: הנר"ן בדגש חזק, לשון ענוי הנפש
לא ג וַיְהִי: וא"ו החיבור בשווא נע
לא ו וְכָל הַקֹּדֶשׁ: כך היא ההטעמה הנכונה, בקורן ודפוסים אחרים מוטעם בטעות מונח זקף
קטון דבר המשנה את משמעות הכתוב¹
לא ח עַל-חֲלִילָהּ: החי"ת בפתח וללא געיה והלמ"ד הראשונה, על אף הקושי, בשווא נח²
לא יב אֶל-עֶרְבָת: געיה בעי"ן ועם זאת, הרי"ש בשווא נח
לא יד מִצָּבָא: דגש חזק בצד"י והשווא הוא נע, אחרת עלול להישמע 'מצווה'
לא טו הַחֲיִיתָם: החי"ת בחירק חסר ואחריה יו"ד בחירק מלא
לא טז לְמָסֶר-מַעַל: הסמ"ך בקמץ חטוף
לא יט בַּחֲלָל: העמדה קלה בבי"ת להדגשת הסגול המורה על מיודע
לא כג וְכָל אֲשֶׁר לֹא-יָבֹא בָאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בַּמַּיִם: יש להאיץ מעט את קריאת
תיבת בָּאֵשׁ להסמיכה לתיבה הקודמת שהרי הטפחא הוא המפסיק העיקרי ולא התביר: וְכָל
אֲשֶׁר לֹא-יָבֹא בָאֵשׁ - תַּעֲבִירוּ בַּמַּיִם
לא כז תַּפְשִׁי: הפ"א בשווא נע
לא כח וְהִרְמַתְּ מִכֶּסֶׁ: במלרע, אין טעם נסוג אחר
לא לב בָּזְזוּ: זי"ן ראשונה בשווא נע ולא בחטף כפי שמופיע בחלק מהדפוסים, כן הדבר גם
בהמשך בפס' כג
לא מט עֲבָדֶיךָ נִשְׂאוּ: כך היא ההטעמה ולא במונח-זקף כקורן ודומיו
לב א³ יַעֲזֹר: העי"ן בשווא נח
לב ג וּשְׁבָם: שי"ן שמאלית

¹ שכן אז יוצא כי רק חצוצרות התרועה בידו, במרכא תביר גם אלו וגם כלי הקודש בידו. ראה בהמשך הגליון מאמר פר' קוגוט נר"ו.

² למי שמתקשה, אפשר לקרוא בדומה ללמ"ד בדגש חזק

³ פסוק זה אינו מתורגם ע"י אונקלוס בתרגומים המדויקים. התרגום המופיע בדפוסים הוא תרגום אחר

לב ו תִּשְׁבוּ פֹה: טעם נסוג אחור לת"ו	
לב ח בְּשִׁלְחִי: השי"ן בקמץ קטן	
לב יא לֹא-מִלֵּא: הלמ"ד ללא דגש ובשוא נח וכן בפסוק הבא	
לב יג הֶרַע: רי"ש בפתח	
לב יט בָּאָה: הטעם בבלי"ת מלעיל, הקורא מלרע הופך ללשון בינוני (הווה)	
לב כ אִם-תִּחְלָצוּ: מרכא בחי"ת כטעם משנה, כך הוא במדויקים	
לב כד לְצַנְאֲכֶם: הנ"ן בפתח והאל"ף חטופה	
לב כה עֲבַדְיָה יַעֲשֹׂו: אין כאן דין אתי מרחיק ועל כן היר"ד ללא דגש, כך לפי ברויאר והמדויקים	
לב כו יְהִיו-שָׁם: געיה ביר"ד	
לב כז וְעֲבַדְיָה יַעֲבְרוּ: אין כאן דין אתי מרחיק ועל כן היר"ד ללא דגש, כך הדבר לפי ברויאר והמדויקים ⁴	
לב לה וַיִּגְבְּהָה: היר"ד בקמץ קטן	
לב לח וְאֶת-שְׁבִמָּה: שי"ן שמאלית	
לב לט וַיִּזְרַשׁ אֶת-הָאֲמָרִי אֲשֶׁר-בָּהּ: טעם טפחא בתיבה וַיִּזְרַשׁ	
לב מב לָהּ: ללא מפיק	
לב ג מִרְעַמְסֶס: העי"ן בשווא נח והמ"ם אחריה בשווא נע ⁵	
לב ד וּבְאֵלֵהֶם: האל"ף כלל אינה נשמעת	
לב ט שְׁתִּים עֶשְׂרֵה: לפי ברויאר כך צריכה להיות ההטעמה ⁶	
לב יד וְלֹא-הָיָה שָׁם: טעם נסוג אחור לה"א הראשונה	
לב יט מִרְתָּמָה: המ"ם בצירי ולא בחירק מפני הר"ש הבאה אחריה, כלל זה יפה גם בהמשך	
לב כב בְּקִהְלָתָהּ: הקו"ף בשווא נח, לעומת זאת בפס' הבא מְקַהֲלָתָהּ הקו"ף בדגש חזק ובשווא נע	
לב כט בְּחִשְׁמִנָּה: במלרע	
לב לד בְּעִבְרָנָה: במלרע	
לב מא בְּצִלְמָנָה: מלרע	
לב מה בְּדִיבָן גָּד: בְּדִיבָן מלרע, אין טעם נסוג אחור וכן בפסוק הבא	
לב מז דְּבִלְתִּימָה: היר"ד בשווא נח על אף שהיא באה אחרי תנועה גדולה ⁷	
לב מט הִישָׁמַת: היר"ד בשווא נח	

⁴ הדגש במקרה של אתי מרחיק יבוא רק בהברה מוטעמת, דהיינו, כאשר המילה השנייה מוטעמת בהברתה הראשונה. אות בראש המילה בגעיה אינה נחשבת מוטעמת.

⁵ יתכן שינוי משמעות אם יקרא עי"ן פתוחה

⁶ תורה קדומה בחלק הדקדוק, בשם מהר"ב (רבי יחיא בשירי): 'ספרים אחרים באזלא גרש'. יש בהבדל זה כדי ללמד על טיבו של השווא הבא בראש תיבת שתי-שתיים. הערה: טיבו של השוא הוא במחלוקת מדקדקים ראשונים. ספק אם מן התבונה להכריע כך במחלוקת, או לאמר שבחלק מהפסוקים שי"ן של שתיים בשוא נע, ובחלקם – בשוא נח.

⁷ כך הדבר כאשר התנועה הגדולה באה בהברה מוטעמת.

לג נב כָּל-מְשִׁכֵּיתָם: שִׁי"ן שמאלית
 לג נג וַיִּשְׁבְּתָם-בָּהּ: געיה בוא"ו
 לג נד אֲשֶׁר-יֵצֵא לוֹ: טעם נסוג אחור ליו"ד
 לג נה לְשִׁכִּים: שִׁי"ן שמאלית. וַצִּרְרוּ: רי"ש ראשונה בשווא נע ולא בחטף
 לד ב אֶל-הָאָרֶץ כְּנָעַן: תיבת הָאָרֶץ בה"א הידיעה
 לד ד וַעֲבַר צָנָה: טעם נסוג אחור לעי"ן
 לד ה נַחֲלָה: במלעיל
 לד ו זָה-יֵהְיֶה: היר"ד אינה דגושה, כן הדבר בשני הפסוקים הבאים
 לד י שְׁפָמָה: שִׁי"ן ימנית!
 לד יא וַיֵּרֶד הַגְּבֹל: השני בפסוק, בזקף קטן ולא ברביע
 לד יד הָרְאוּבֵנִי: האל"ף כלל אינה נשמעת, כאילו כתוב 'הרובני'⁸
 לד כ וּלְמִטָּה בְּנֵי שְׁמֵעוֹן: מונח זקף קטן במדויקים⁹
 לד כב בֶּן-יִגְלִי: היר"ד בקמץ קטן
 לד כח כַּדְהָאֵל: הה"א בשווא נח, יש לקרוא כאילו יש בה מפיך. להבדיל מ"פְּדָהצור" שהה"א נחה ואינה נשמעת
 לה ב לַעֲרִים: העמדה קלה בלמ"ד להדגשת הסגול המורה על מיודע
 לה ד וּמִגְרָשֵׁי: הרי"ש בשווא נע, אין לחוש לאותם דפוסים אשר ניקודה בחטף
 לה ה אֲלָפִים בְּאַמָּה: טעמים נדירים¹⁰
 לה ז וּשְׁמֹנֶה: במלרע
 לה יב עֲמָדוֹ: העי"ן בקמץ קטן
 לה טז רָצַח הָוָא: געיה בחי"ת, כך הדבר לפי ברויאר, תוכנת הכתר וכן בתורה קדומה¹¹
 לה כ יִהְיֶהנָּה: הה"א בשווא נח והדל"ת בדגש קל ובחטף קמץ. בְּצִדְיָה: הדל"ת בחירק חסר והיר"ד אחריה בדגש חזק וקמוצה, אין לקרוא 'בצדיאה'
 לה כה וַיָּשֶׁב בָּהּ: טעם נסוג אחור ליו"ד. וְאַחֲרֵי מוֹת: ואחרי במרכא ולא במקף
 לה לג שְׁפָכוּ: השי"ן בחולם לא בקמץ חטוף, לכן הפ"ה בשווא נע
 לו ב אֶת-אֲדֹנֵי צֹהַר ה'..... וְאֲדֹנֵי צֹהַר בָּה': בראשון הצד"י בחירק ובשני – בקיבוץ

⁸ בכתר ארם צובא יש סימן רפי על האלף להראות שהיא אינה נהגית.

⁹ לא מרכא טיפחא אתנח (היידנהיים וקורן)

¹⁰ גם הניגון שלהם אינו ידוע להרבה. בכתבי היד הסימן של קרני פרה (או פזר גדול) הוא כצורת V מעל האות, משום מה המדפיסים סימנו שתי תלישות. גם סימן זה לתלישא הוא המצאת המדפיסים, בכתבי היד תלישא קטנה היא עיגול מעל האות האחרונה, וגדולה – מעל הראשונה. בספר אם למקרא של ר' שריה דבליצקי נר"ו כתב: "והניגון הוא כמו פזר ותלישא גדולה ותלישא קטנה. מנחת כליל."

¹¹ בחלק הדקדוק מסביר: 'כל 'רצח הוא' שבא כאן בענין, יש לקרות תיבת רצח בינוני, לא לעיל ולא לרע' (הכוונה לא מלעיל ולא מלרע). א"ה: אחרי המחילה לא ניתן ליאמר כלל. כל המהות של פתח גנובה היא הוספת פתח במקום שוא נח הברה סגורה בסוף המילה. כלומר "רוצח" על משקל "כֹּתֵב", המילה היא מלרע אלא שלנוחות הקריאה הוסף פתח לפני הגרונית. מהר"ץ לשיטתו בענין פשטא במילה כזו, אבל גם בזה דבריו אינם מובנים.

לו ט מַמְטָה לַמְטָה: בשתי המילים הטי"ת בסגול

הפטרות מסעי, ירמיהו ב ד-כח, ג ד:

ב ה מַה-מָּצְאוּ: דגש חזק במ"ם מדין דחיק. וַיִּהְיֶה: הה"א בשווא נח

ב ו לֹא-עָבַר בָּהּ: טעם נסוג אחור לעי"ן

ב ח פָּשְׁעוּ בִּי: טעם נסוג אחור לפ"א

ב ט כְּתִיבִים: הת"ו בחירק חסר והי"ד אחריה בחיריק מלא ודגושה

ב יב וְשִׁעְרוֹ: ש"ן שמאלית. תָּרְבוּ: החי"ת בחטף קמץ והר"ש אחריה בשווא נח¹²

ב טו לְשִׁמָּה: המ"ם בדגש חזק ובמלרע, מלשון שממה

ב יז תַּעֲשֶׂה-לָּךְ: געיה בת"ו. עֲזִיבֶךָ: העי"ן בקמץ קטן וכן הוא בהמשך יט

לא ו וְכָלִי הַקֹּדֶשׁ וְחֲצֵצְרוֹת הַתְּרוּעָה בְּיָדוֹ:

כאן מוטעם וְכָלִי הַקֹּדֶשׁ מרכא תביר.

בחומש מאור עיניים מוטעם:

וְכָלִי הַקֹּדֶשׁ וְחֲצֵצְרוֹת הַתְּרוּעָה

ובהערות "עין הקורא של המדקדק יהב": ב' דסמיכי בטעמא

באורי' אשר ישרתו. כלומר מצאנו פעמיים בתורה בטעם וְכָלִי הַקֹּדֶשׁ, המקום האחר ממשיך במילים אֲשֶׁר יִשְׁרְתוּ.

המקום האחר הוא במדבר לג יא וְכָלִי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר יִשְׁרְתוּ בָהֶם. יש לציין שבמקורות האחרים מוטעם במרכא תביר.

וכתב על זה בתורת הקורא:

וְכָלִי הַקֹּדֶשׁ / (וְכָלִי הַקֹּדֶשׁ) - במרכא תביר, כן הוא בכתבי היד ל' ש'1 ש'2 ה' ב' ס'1 ס'2, ובמקראות גדולות דפוס ראשון, וכן הדפיס בתנ"ך ברויאר. ~~~ ובכתבי היד ל' ס'1 ס'2 במונח זקף-קטן, וכן הוא בעין הקורא¹, וכן הדפיס רוו"ה ע"פ עין הקורא, ועפ"ז הדפיסו כן בתנ"ך קורן².

הערות תורת הקורא:

¹ ח"ל: "וְכָלִי הַקֹּדֶשׁ ב' דסמיכי בטעם באוריתא אשר ישרתו" (לעיל ג' ל"א). דהיינו שב' פעמים מופיעות צמד מילים אלו בתורה, ובשניהם ההטעמה זהה במונח זקף-קטן. והנה במקראות גדולות דפו"ר ההטעמה היא במרכא תביר, אך נמסר שם במסורה "ב' בטעם בתורה אשר ישרתו", וא"כ ע"פ המסורה שבו ההטעמה היא מונח זקף, וזה סותר את נוסח הפנים. ובאמת בחומש עם מנחת כליל (וכן הוא בחומש היכל הברכה) תוקן נוסח המסורה, ונמסר שם "ב' בתורה אשר ישרתו", כלומר שהמסורה רק מסרה שב' פעמים מופיע צמד מילים אלו בתורה, אך לא עסקה בהטעמת התיבות.

¹² החי"ת מנוקדת בחטף קמץ בכמה ספרים, בהם כתר ארם צובא. אך אין חטף לפני שוא וגם לא שני חטפים בתחילת מילה. סימן החטף הוא להראות שהחי"ת בקמץ קטן והר"ש אחריה בשוא נח. כל הפסוק בלשון ציווי החל משמו שָׁמַיִם [בהפטרה יש לקרא בקמץ חטוף (קטן) ובשוא נח, אך במוסף (שבת ר"ח) תְּרַבָּה עִירָנוּ בקמץ רחב ובשוא נע, והמשנה שם (במיוחד בהברה האשכנזית) משנה המשמעות באופן חמור!]

יד לשני זה בטעמים, יש השלכה על פירוש הפסוק, שאם הוא בזקף, א"כ ההפסק הגדול הוא במילת הקדש, וא"כ בידו קאי רק על חצצרות התרועה ולא על כלי הקדש, משא"כ אם הוא בתביר, א"כ ההפסק הגדול הוא במילת התרועה, וא"כ בידו קאי גם על כלי הקדש וגם על חצצרות התרועה (ובאמת בספורנו כתב שבידו קאי גם על כלי הקדש וגם על חצצרות התרועה, והרלב"ג אף כתב שהי"ו יתירה וכונת הכתוב וכלי הקדש שהם חצצרות התרועה – בידו).

ע"כ מתורת הקורא.

ומכאן ואילך ממאמר פרופ' שמחה קוגוט

פיסוק טעמים המשתבש בקריאה המנוגנת הרווחת:

דיסהרמוניה בין הכוונה לבין הביצוע והשלכות פרשניות

[ישראל: מחקרים בלשון לזכרו של ישראל ייבין, ירושלים תשע"א, 205–233]

19. וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה אֵלָיו לְמִטָּה לְעֵבָא אֹתָם וְאֶת־פִּינָחָס בֶּן־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן לְעֵבָא וְכָל־הַקָּדָשׁ וְחֻצְצֹרוֹת הַתְּרוּעָה בְּיָדוֹ (במדבר לא 6)

בתנ"ך קורן מצויה הטעמה המתועדת בכתבי יד ובדפוסים קדומים: וְכָל־הַקָּדָשׁ, כנגד וְכָל־הַקָּדָשׁ שבתנ"ך ברויאר.²³ מצד התוכן ראוי לתמוך בגרסה שאצל ברויאר, המפסקת: {{(וְכָל־הַקָּדָשׁ) (וְחֻצְצֹרוֹת הַתְּרוּעָה)}} [בְּיָדוֹ] ומלמדת שהן כלי הקודש הן חצצרות התרועה היו בידו של פינחס. כנגדה ההטעמה שבגרסת קורן מְפַסְקֶת: {{(וְכָל־הַקָּדָשׁ) (וְחֻצְצֹרוֹת הַתְּרוּעָה)}} [בְּיָדוֹ]]. פיסוק זה מבודד את הצירוף וְכָל־הַקָּדָשׁ מן ההמשך ומערפל את מעמדו התחבירי. מכל מקום, הוא מורה שכביכול רק חצצרות התרועה היו בידו של פינחס. דא עקא, גם אם מלכתחילה זוכה הגרסה שאצל ברויאר לעדיפות מצד התוכן על פני הגרסה האחרת, בדיעבד בקריאה הנשמעת, שבה הפסקת התביר גדולה מזו של הטיפחא, מתקבלת המשמעות העולה מן ההטעמה שהובאה בתנ"ך קורן.

23 תודתי לקריין האנונימי של המערכת שהפנה את תשומת ליבי למאמר הבא: י' שניידר, "נוסח הטעמים בתנ"ך ברויאר ובתנ"ך קורן: הבדלים ומקורות", מגדים לב (אדר ב תש"ס), עמ' 87–95. שניידר הביא במאמרו כשלושים מחלוקות בין שתי המהדורות בהצבת מפסיקים והמחלוקת המצוינת כאן אינה ביניהן. ברור שישנן גם מחלוקות שבהן שתי הגרסאות של הטעמים אפשריות מצד העניין ומצד החוקים של פיסוק הטעמים. ראו טובה שטראוס, "השפעת גורמים פרזודיים וגורמים אחרים על חלוקת טעמי כא ספרים", (עבודת דוקטור בהדרכת י' ברויאר, ר' הכהן, א' שליפר) החוג ללשון העברית, האוניברסיטה העברית

א"ה: לדידן אין ספק שהטעמת ר"מ ברויאר ומפעל הכתר של בר-אילן עדיפה, וצריך להזהיר על העיכוב הלא נכון בתביר.

לא ח וְאֶת בָּלְעָם בֶּן־בְּעֹזֵר הָרְגוּ בְּחֶרֶב: משה רענן פרשה וטבעה מגליון שבת בשבתו מטו"מ עג מה עשה בלעם במדין?

העובדה שבלעם נהרג יחד עם חמשת מלכי מדין עוררה דיון המובא בגמרא בסנהדרין (קו,א) ולאחר מכן בחלק מהמפרשים: "ואת מלכי מדין הרגו על חלליהם וגוי ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב. בלעם מאי בעי התם? אמר רבי יוחנן: שהלך ליטול שכר עשרים וארבעה אלף שהפיל מיישראל. אמר מר זוטרא בר טוביה אמר רב: היינו דאמרי אינשי: גמלא אזלא למיבעי קרני, אודני דהוו ליה גזיזן מיניה". הגמרא שואלת מה 'חיפש' בלעם שם, כלומר במדין, הרי מקום מגוריו היה בעיר פתור בארם נהריים? השיב רבי יוחנן שבא למדין על מנת לקבל את שכרו על העצה שנתן להחטיא את ישראל. "מה שהלך למדין ולא למואב שהבטיחו על השכר כבר האריכו המפרשים בזה. ועוד יש לומר לפי שבלק מלך מואב אמר לו לבלעם: 'אמרת'י כבד אכבדך והנה מנעך ה' מכבוד' ולא הלך אחר עצתו, אבל זקני מדין

הלכו אחר עצתו, שהרי צור שהוא המלך ונשיא על כולם הפקיר בתו לזנות שעל ידי זה נפלו כ"ז אלף מישראל" (מהרש"א, חידושי אגדות שם).

פנימיות טהורה

אנו נעסוק בפתגם העממי שנאמר בשמו של רב: "הגמל הלך לבקש (לחפש) קרניים וגם את האוזניים שהיו לו גזזו ממנו". הרמז בפתגם הוא לבלעם שביקש לקבל שכר על עצתו, ולבסוף לא רק שלא קיבל שכר אלא אף נהרג. השאלה שיש לשאול היא מהו המקור הריאלי למימרא עממית זאת? מדוע סברו האנשים שהגמל זקוק דווקא לקרניים ומיין להם שהוא איבד את אוזניו. נראה שבין כל הבהמות דווקא הגמל הוא זה החסר קרניים. הגמל נכלל בסדרת שסועי הפרסה כפי שניתן לראות היטב במבנה שלד הרגל שלו ובאופן חלקי גם בכף הרגל עצמה. על פי פסוקי התורה הגמל גם מעלה גרה ולכאורה חוץ מאשר קרניים אינו חסר מאומה על מנת להימנות על קבוצת הבהמות הטהורות. על פי הגמרא בחולין (נטב) קרניים מהוות סימן כשרות: "רבי דוסא אומר: יש לה קרניים אי אתה צריך לחזור על טלפים, יש לה טלפים צריך אתה לחזור על קרניים". 'חשבי' הגמל 'לדחוק את הקץ' ולא להמתין לעתיד לבוא שרק אז מובטח לגמל בעל הפנימיות הטהורה (שהרי הוא מעלה גרה) לחזור לטהרתו השלמה (על פי עולת ראייה, אתלז). 'לדעתו', אם יהיו לו גם קרניים ניתן יהיה להתעלם מכך שהוא איננו שוסע שסע במלוא מובן המילה.

התאמה לתנאי המדבר

והיכן 'גזזו' את אוזני הגמל? אוזניו אכן 'אבדו', כפי שניתן לראות היטב בתמונה.

יחסית לגודלו אוזני הגמל הן הקטנות ביותר מבין הבהמות. לא רק שהן קטנות אלא שהן גם מכוסות שיער ואינן נראות. הגמל זכה במבנה אוזניים זה לא רק בגלל 'חמדנותו' אלא כהתאמה לבית הגידול בו הוא חי. כהתאמה לסערות החול הפוקדות את המדבר יש לצמצם את החלקים הבולטים מעבר לגוף עצמו, להקטין את הפתחים דרכם החול יכול לחדור ולהגן עליהם בעזרת שערות. באופן דומה מוגנות גם עיניו על ידי עפעפיים ארוכים וגבות וריסים צפופים. הנחיריים צרים ושרירים מיוחדים פותחים וסוגרים אותם באופן אוטומטי, ובכך מונעים מאבק וחול להסתנן אל חללי הנשימה.

להעמקה ותגובות: במדור "להרחיב" בפורטל הדף היומי (שבועות, יאב)

לב א מאמר נוסף מפרופ' שמחה קוגט מהספר של ייבין

18. ומקנהו רב ה'ה' לבני ראובן ולבני גד ע'צום מאד (במדבר לב 1)

פיסוק הטעמים חוצה קיסרות זו כך: { [ומקנהו] רב ה'ה' לבני ראובן ולבני גד } [ע'צום מאד]. לפיכך, ע'צום מאד מתייחס למקנה הרב של שני השבטים, והוא עומד כמחשבת משנה, המעצימה את מקנה רב. החלוקה הפנימית של המחצית הראשונה של הקיסרות היא אפוא כך: { [ומקנהו רב] } [ה'ה' לבני ראובן] (ולבני גד). אולם הקריאה הרווחת, המאריכה בהפסקת התביר שבתיה ראובן, מעמידה תקבולת מדומה: { [ומקנהו רב] } [ה'ה' לבני ראובן] // [[ומקנהו]] [ע'צום מאד] }, ומשתמע ממנה כביכול שהמקנה של בני גד היה

מרובה משל בני ראובן. כך פירש הרב נפתלי צבי יהודה ברלין (הנצי"ב) ב"העמק דבר" על אתר: "לבני ראובן היה מקנה רב, אבל לבני גד היה – עצום מאוד. על כן נכנסו בעובי הקורה²¹ יותר מבני ראובן".

בדומה פירש גם רש"ר הירש על אתר²²: "ומקנה רב – נראה מהטעמים שהתואר עצום מאד מוסב לבני גד, ומכאן שמקנה בני גד היה גדול בהרבה ממקנה בני ראובן...". את הסתמכותו המפורשת והשגויה של הירש על הטעמים יש לתלות כנראה במלודיה.

הצרות השוליים

21 כניסתם של בני גד בעובי הקורה – היינו התעסקותם בעניין – יותר מבני ראובן נלמדה, כנראה, מכך שהם נזכרים ראשונים בסיפור פנייתם אל משה ("ויבואו בני גד ובני ראובן ויאמרו אל משה", פס' 2) ובתשובת משה ("ויאמר משה לבני גד ולבני ראובן", פס' 6).
22 חמשה חומשי תורה, ספר במדבר, עם פירוש הרב שמשון בן הר"ר רפאל הירש (תרגום מגרמנית הרב מרדכי ברויאר), ירושלים תשמ"ו, עמ' שנ.

לֵה ב צו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָתַנּוּ לְלוֹיִם מִנַּחֲלַת אֲחֵיהֶם עָרִים לְשֹׁכְתֵי לַעֲרִים סְבִיבֹתֵיהֶם תִּתְּנוּ לְלוֹיִם:

הטעמים מחלקים פסוק זה לשלושה חלקים.

צו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

וְנָתַנּוּ לְלוֹיִם מִנַּחֲלַת אֲחֵיהֶם עָרִים לְשֹׁכְתֵי

וּמִגֵּרָשׁ לַעֲרִים סְבִיבֹתֵיהֶם תִּתְּנוּ לְלוֹיִם:

הקטע הראשון מחולק ע"י סגול, והאחר מחלק בין השניים הנותרים.

האחר מחולק המפסיק הגדול יותר, חוצה את הציווי בעניין ערי הלויים, והפתיחה בעניין ציווי

בני ישראל כלולה בקטע הראשון, עם חצייה במילה יִשְׂרָאֵל ע"י סגול.

זוהי חלוקה אופיינית בכל המקרא.

בספר "ציוני מקרא ופרשנות" כרך ז משנת סה כתב פרופ' שמחה קוגוט (עמ' 218 ואילך)

ד. פיסוק הטעמים במשפטי אמירה בכלל ובמשפטי ציווי בפרט

נציין עתה בפיסוק הטעמים של פסוקים המביעים ציוויים. פעלים המשמשים להצגת ציוויים שייכים לקבוצה הרחבה של פועלי אמירה. כידוע, פעמים רבות נוהגים בעלי הטעמים להצמיד לפועל האמירה את מה שראו כחלקה הראשון של פסוקית האמירה. מ' ברויאר רואה בכך אחת מ"דרכי הקריאה" – מושג המשמש אותו לציון הטעמות שאינן תואמות את התוכן או את דרישות התחביר, והוא תולה אותן סתמית בשיקולים שבתחום הניגון והרטוריקה.¹³ אין ענייננו כאן במכלול "דרכי הקריאה",

אלא ב"דרך הקריאה" הנוגעת לפועלי האמירה ופסוקיותיהם. דומה שאין צורך לתלות דרך זו בשיקולים שמחוץ לתוכן ולתחביר, כפי שברויאר עצמו היטיב לנמקה: "שהרי הדיבור הישיר הוא עיקרו של הקטע; ואילו הפתיחה הקצרה של הדיבור היא בטלה לגופו של הדיבור".¹⁴ בניסוח אחר ניתן לתאר את דרכם של בעלי הטעמים בבואם לפסק משפטי אמירה, ובכלל זה משפטים המביעים ציוויים, כך: פסוקית האמירה, היינו פסוקית התוכן המושאית של משפט האמירה, מפוסקת תחילה לעצמה, תוך התעלמות ממשפט המסגרת שבתוכו היא משתכצת. משנותחה פסוקית האמירה, מוצמד משפט המסגרת המכיל את פועל האמירה או אף ביטוי אמירה שמני (למשל "נאום ה'") אל החלק הקרוב אליו שבפסוקית האמירה. אחת הדוגמאות היא הפסוק שהזכרנו.

אותה תופעה מצויה גם כשתוכן הציווי נמסר בדיבור עקיף. למשל:

”צו את־בני ישראל ונתנו ללוי־ם מנחלת אחֻזתם ערים לשֹׁכֵת

ומגרש לערים סביבתיהם תתנו ללוי־ם” (במ' לה 2);

חיבטים לשוניים תחלים קב-א

דקדוקי קריאה

ג אֲזַנְךָ: האל"ף בקמץ קטן

ד כָּלֹ: במלרע

ו דְּבַקָּה: דל"ת בקמץ גדול ואחריה בל"ת בשווא נע

י וְשִׁקּוּי: יש לשים לב שהו"ו השנייה בפתח והיא נקראת!¹³

יד לְחַנְּנָה: ה"א בסוף המילה במפיק (בשונה ממילים דוגמת יאֲכַלְנָה, מְמַנָּה וכד')

טז וַיִּירָאוּ: הוא"ו והר"ש בשווא נע

יט תִּכְתֹּב זֹאת: טעם נסוג לכ"ף

כ קִדְשׁוֹ: הקו"ף בקמץ קטן

נקדים מדרשות חז"ל: מדרש תהלים (בובר) מזמור קב

דבר אחר תפלה לעני כי יעטוף. אמר ר' פינחס¹⁴ בשם ר' ראובן איני עומד על דעתו של דוד, פעמים הוא קרא עצמו דוד, תפלה לדוד (תהלים יז א, פו א) פעמים הוא קורא עצמו עני, תפלה לעני, בשעה שהוא רואה הצדיקים שעתידין לצאת ממנו, כגון אסא [יהושפט] יחזקיהו וישעיה הוא קורא עצמו דוד, ובשעה שהוא רואה רשעים עומדין ממנו, כגון אחז מנשה ואמון, הוא קורא עצמו עני, תפלה לעני. אמר ר' שמואל בר נחמני בשם ר' יונתן כלפי מנשה אמר תפלה לעני, שהיה עני ממעשים טובים, ר' אלכסנדר אומר כלפי התפלה אמרו דוד דהוה אתי ומלקש ומהלך, כענין שנאמר והיה העטופים ללבן (בראשית ל מב), לכך נאמר תפלה לעני כי יעטוף, אותם שקנה בעטיפת תפלה היו ליעקב, ואין עטיפה אלא תפלה, שנאמר תפלה לעני כי יעטוף.

זוהר כרך ג (במדבר) פרשת בלק דף קצה עמוד א

ר' אבא פתח תפלה לעני כי יעטוף וגו' תלת אינון דכתיב בהו תפלה ואוקמוה מלה דא¹⁵ (אבל מלה דא) חד הוה משה וחד הוה דוד וחד עני דאתכליל בהו ואתחבר בהו, ואי תימא הא כתיב (חבקוק ג א) תפלה לחבקוק הנביא הא ארבע אינון אלא חבקוק לאו בגין תפלה הוה ואף על גב דכתיב ביה תפלה תושבחתא והודאה איהו לקודשא בריך הוא על דאחיא ליה ועבד עמיה נסין וגבורן דהא בריה דשונמית הוה, אבל תלת אינון דאקרון תפלה, (תהלים צ א) תפלה למשה איש האלהים תפלה דא דלית כגיניה בבר נש אחרא, (שם פו א) תפלה לדוד, תפלה דא איהי תפלה דלית כגיניה במלכא אחרא, תפלה לעני, תפלה איהי מאינון תלת מאן חשיבא מכלהו הוי אימא

¹³ בשונה מהושע ב ז: וְשִׁקּוּי יו"ד בקמץ.

¹⁴ במקור מופיע בלי יו"ד, וכן פעמים רבות בלשון חז"ל.

¹⁵ בזוהר רגיל לציין 'ואוקמוה', כלומר חז"ל דרשו מקרא זה באופן אחר, לפני הדרשה שהוא מציב.

תפלה דעני תפלה דא קדים לתפלה דמשה, וקדים לתפלה דדוד וקדים לכל שאר צלותין דעלמא, מ"ט בגין דעני איהו תביר לבא, וכתוב (שם לד יט) קרוב יי לנשברי לב וגוי ומסכנא עביר תדיר קטטה בקודשא בריך הוא וקודשא בריך הוא אצית ושמע מלוי, כיון דצלי צלותיה פתח כל כוי רקיעין וכל שאר צלותין דקא סלקין לעילא דחי לון ההוא מסכנא תביר לבא דכתיב **תפלה לעני כי יעטוף**, כי יתעטף מבעי ליה, מאי כי יעטוף, אלא איהו עביר עטופא לכל צלותין דעלמא ולא עאלין עד דצלותא דיליה עאלת, וקודשא בריך הוא אמר יתעטפון כל צלותין וצלותא דא תיעול לגבאי.

תרגום הזהר¹⁶: **רבי אבא פתח, תפלה לעני כי יעטוף וגוי. שלשה חם שכתוב בהם תפלה. ובארו דבר זה (אבל דבר זה) – אחד היה משה, ואחד היה דוד, ואחד עני, שנכלל בהם והתחבר בהם. ואם תאמר, חרי כתוב (חבקוק ג א) תפלה לחבקוק הנביא – חרי ארבעה חם? אלא חבקוק לא בגלל תפלה היה, ואף על גב שכתוב בו תפלה, תשבחת וחודאה היא לקדוש-ברוך-הוא על שחייחו ועשה אתו נסים וגבורות, שחרי בן השונמית היה.**

אבל שלוש חן שנקראות תפלה: (תהלים צ א) תפלה למשה איש האלהים, תפלה זו שאין כמותה באיש אחר. תפלה לדוד, תפלה זו היא תפלה שאין כמותה במלך אחר. תפלה לעני, תפלה היא מאותן שלש. מי חשובה מכלן? הוי אומר תפלת העני. תפלה זו קודמת לתפלת משה, וקודמת לתפלת דוד, וקודמת לכל שאר תפלות העולם.

מה חטעם? משום שחעני הוא שבור לב, וכתוב (שם לד) קרוב ה' לנשברי לב וגוי. וחעני עושח תמיד קטטה בקדוש-ברוך-הוא, וחקדוש ברוך הוא מקשיב ושומע דבריו. כיון שמתפלל תפלתו, פותח כל חלונות חרקים, וכל שאר התפלות שעולות למעלה, דוחה אותן אותו עני שבור לב, שכתוב תפלה לעני כי יעטוף. כי יתעטף¹⁷ צריך לו לכתוב: מה זה כי יעטוף? אלא הוא עושח עטוף [=עיטוב] לכל תפלות העולם, ולא נכנסות עד שנכנסת תפלתו. וחקדוש ברוך הוא אומר: יתעטפו [=יתעטבו] כל התפלות, ותפלה זו תכנס אלי.

הקדמת ר' מנחם המאירי: יש מפרשים (ראה שו"ט קבא), כי אמרו דוד על עצמו, במלחמת צורריו המעכבים ומאחרים מלכותו; ורוב מפרשים מסכימים (ראה ראב"ע ורד"ק), שהוא נאמר על הגלות. ומדבר בלשון יחיד על כלל העם, או כאלו כל אחד מהם מדבר על לשון המזמור. **הרב מלבי"ם: הוא תפלה על בני הגולה, מצייר איש אחד מן הגולים, או יצייר כלל האומה כאיש פרטי, אשר נפשו עטופה מרוב הצרות מתעלפת ועומדת לצאת מתוך גופו.**

א כִּי־יִעֲטֹף רש"י: כהתעטף נפשו בלילה.

ראב"ע: כמו "העטופים ברעב" (איכה ב, יט).

רד"ק: כי המתפלל מתוך צרה גדולה כופף עצמו, כאלו מתעטף קצתו בקצתו.

ר' מנחם המאירי: בהעטף לבו ונפשו מרוב צרותיו; והוא ענין כעין מחנק מרוב תכיפת הבכי.

ובלעז 'אנגלישאר': ויש מפרשים בו (ראה רד"ק) ענין כסוי, מלשון 'עטוף' המפורסם בדברי

רבותינו (ראה מו"ק כח, ב), וכן במקרא: "יעטפו בר" (תה"ס סה, יד); "המחלצות והמעטפות" (יש"ג, כב); רוצה לומר, כי המתפלל מרוב צרה מכניע עצמו ומעטף קצתו בקצתו.

ספר השורשים לרד"ק ערך עטף

¹⁶ תרגום זה לקוח מהמאגר תורת אמת www.toratemetfreeware.com/Downloads.htm המופץ חינם. הסירות את הניקוד, ויתכן שנשארו שיבושי תרגום שלא תיקנתי. מאגר זה מכיל בתוכו מקרא עם מפרשים, תלמוד בבלי ש"ע או"ח, ספרי הלכה, ספרי קבלה, ספרות מוסר ו"חסידות" וספרות לחיזוק המתקרבים לתורה.

¹⁷ במקומות הבאים מופיע עטף בבניין התפעל: 1. יונה ב ח; 2. תהלים עז ד; 3. תהלים קז ה; 4. תהלים קמב ד; 5. תהלים קמג ד; 6. איכה ב יב;

ועמקים יעטפו בר (תהלים סו, יד), כלומר יתכסו מרוב התבואה. וענין העטוף ידוע בדברי רבותינו ז"ל (שבת לא, א) נתעטף ויצא לקראתו. ואמרו (מועד קטן כב, א) כל עטיפה שאינה כעטיפת שמעאל אינה עטיפה, והוא שמכסה שפמו וזקנו וחוטמו במצנפתו או בטליתו. המחלצות והמעטפות (ישעיה ג, כב), הוא הכסות שמתכסים בו. יעטף ימין ולא אראה (איוב כג, ט), כאילו יתכסה ויתעלם לצד דרום ולא אראנו. יעטף - שית חמס למו (תהלים עג, ו), יתכסה ויתחבא לגזול עובדי דרכים לשית ולקחת החמס למו. כי רוח מלפני יעטוף (ישעיה נז, טז), כי הרוח תצא מלפני שיעטוף האדם וילבשנו. ורמז זה לתחית המתים כי הרוח אף על פי שהיא פנימית היא מכסהו ומחסהו כי מבלתה הוא כאבן. ובא הלשון הזה בענין הצרה והצוקה, ובענין מרבית התפלה והבקשה כי האדם בעת צרתו הוא מדוכא ומעונה כאילו הוא מתעטף קצתו בקצתו. וכן בעת התפלה כשירבה להתפלל ולהתחנן בכל לו כך הוא כפוף ומעונה כאילו הוא מתעטף קצתו בקצתו. ועל ענין זה נאמר תפלה לעני כי יעטף (תהלים קב, א), העטופים ברעב (איכה ב, יט). נפשם בהם תתעטף (תהלים קז, ה). בעטף עולל ויונק (איכה ב, יא), בהתעטפם כחלל (שם ב, יב), בעטף לבי (תהלים סא, ג). בהתעטף עלי נפשי (יונה ב, ח). ואדוני אבי ז"ל פירש כי רוח מלפני יעטף כמו תפלה לעני כי יעטף, אמר כי לא לעולם אריב, כלומר לא אהיה במריבה לעולם ובקצף, כי הרוח שבהם תעטוף ותתפלל לפני שאוציאנה מעונות הגוף ושאתן לישראל לב חרש שלא יחטאון עוד ואני אעשה בקשתה ושאלתה כי אני עשיתי הנשמות והם עליונות מחצרי ומבית משכני. וענין אחר ובהעטוף הצאן לא ישים (בראשית ל, מב), והיה העטפים ללבן (שם), ענין התאחר כתרנומו ובלקישות ענא, רוצה לומר על לידת הצאן שתלדנה באחרונה, זמן שילדו רוב הצאן ובאותו זמן לא ישים יעקב את המקלות, כי הזמן שתלדנה רוב הצאן ידע יעקב כי יבוא לבן על הצאן לראות מה תלדנה ולפיכך לא היה משים המקלות באותו הזמן:

ב ה' שְׁמֵעָה תְּפִלָּתִי רד"ק: בדרש (ש"ט קב, ב): אל תתן אכסומיא שלי בתיבה אלא תעשה ותעשה פירות; פירוש 'אכסומיא' - ריב, כלומר: יהיה גלוי לפניך ושמעא אותו, וריבה ריבי. הרב מלבי"ם מסביר הבדל בין תפילה לשוועה: **התפלה היא שפיכת הנפש לפני האלהים בעד הכלל, והשוועה היא מה שצועק לישועה בעד עצמו.** באור המילות: **התפלה היא רק לאלהים וגדרו שפיכת הנפש והדבקה באלהי מעוזה, כמ"ש ישעיה (א' ט"ז)¹⁸, והמשוע צועק לישועה.**

ד וְעֲצָמוֹתַי כְּמוֹקֵד נִחְרוּ: רש"י: הנו"ן משמשת, כמו "נעשו" (תה' לג, ו); "נִקְבּוּ" (במ' א, ז); וכו' לשון יונק, כמו "ועצמי חרה מני חורב" (איוב ל, ל); "נִחַר מִפֶּחַח" (יר' ו, כט). רש"י מציין שהנו"ן אינה מהשורש, כלומר השורש אינו נ.ח.ר; הנו"ן היא של נפעל כאילו כתוב נִחְרוּ. ראב"ע: כמו "וחרה נחשתה" (יה' כד, יא); בדרך "ממרום שלח אש בעצמותי" (איכה א, יג). כי רוב כעסו על אויביו חמם גופו, עד שנחרו עצמיו, שהם בתולדת קרות. רד"ק: המקום שדולקין בו האש תמיד יקרא 'מוקד', והוא נחר ונשרף; כן עצמותי נחרו.

ספר השורשים לרד"ק ערך חרר ועצמי חרה מני חרב (איוב ל, ל), וְחָרָה¹⁹ נִחְשָׁתָה (יחזקאל כד, יא), על כן חרו ישרי ארץ (ישעיה כד, ו). והנפעל נחר מִפֶּחַח מֵאֵשׁ (ירמיה ו, כט), אֵף כִּי אֵשׁ אֶכְלֶתְהוּ וְיִחָר (יחזקאל טו, ה), והעצמות יִחָרוּ (שם

¹⁸ וּבִפְרֹשְׁכֶם כְּפִיכֶם אֲעָלִים עֵינִי מִכֶּם גַּם **כִּי־תִרְבּוּ תִפְלָה** אינני שמע יְדִיכֶם דְּמִים מְלֹא: אינני יודע מה מוכיח ממקרא זה. נכון שיש בו תפילה של הכלל, אבל יש גם מקראות של שוועה שאפשר לפרש על הכלל, או על דבקות!

¹⁹ מילה זו וְחָרָה נִחְשָׁתָה מוטעמת מלעיל, ולכן יש להזהר בקריאת שמע וְחָרָה אף לקרוא מלרע בגלל חשש שינוי משמע.

כד, י), את שני קצותיו אכלה האש וְתוֹכוֹ נָחַר²⁰ (שם טו, ד), קמץ לפי שהוא בינוני, ואם הוא עבר הוא קמץ מפני הזקף. ובחירק הנו"ן נחר גרוני (תהלים טו, ד), ועצמותי כמוקד נחרו, ופירוש נחר מפוח מאש אמר שהמפוח שהוא הכלי שנופחין בו האש נדלק ונשרף מרוב התמדתו באש והעופרת תם והוא שמשימין הצורפין עם הכסף בצרפו כדי שלא יכלה האש הכסף, ואומר כי המפוח נשרף מרב נפחו באש והעופרת תם ועדיין רעים לא נתקו. והוא משל על ישראל שידבר הנביא אליהם השכם והערב כאילו נשרף מרוב דברו אליהם, כלומר נחר גרוני בקראו אליהם תמיד וכן אמר במקום אחר על כן חצבתי בנביאים הרגתים באמרי פי (הושע ו, ה), ועם כל זה לא יוסרו ולא יאמינו לקול הנביא. והשם ושכן חררים במדבר (ירמיה יז, ו), ענין השריפה וההדלקה מרוב החמימות. והאחד מן חררים חרר או חררה. ומזה אמרו לעונה הנאפת על הגחלים חררה באמרם (שבת פרק א, משנה י) ולא חררה על גבי גחלים וזולתו לפי שנשרפו פניה נקראת כן. ובתלמוד ירושלמי מפרש מזה סלי חרי (בראשית מ, טז), רצונו לומר שהיו הסלים מלאים חררות. ומן הענין הזה והשרש הזה בהכפל הפ"א לְחַרְחַר רֵיב (משלי כו, כא), כלומר להדליק הריב ולהבעירו. והוא מקור מן הדגוש ופתח החי"ת האחרונה מקום צירי. ומזה עוד וּבְחַרְחַר וּבְחַרְבַּב (דברים כח, כב). והוא חולי השורף מרוב חמימות:

ה הוֹפָה-כְּעֶשֶׂב שתי נקודות יש לציין. כתיב מלא, וי"ו מיותרת אחרי הה"א, גם ההקפה בין המילים נראית חריגה.

הוֹפָה-כְּעֶשֶׂב וַיִּבֶשׂ לִבִּי ראב"ע: הטעם כדרך "השמש לא יכבה" (תה' קכא, ו): היתה חרפת הצר כשמש שיכה העשב ויבש. כי שב לבו, כי סרה לחת התולדת מהלב, אשר בה הדבק הנפש עם הבשר. ולא יוכל לאכול לחם, כי הוא שבע בלא מאכל. והטעם כפול, כי המאכל מחליף, שהוא יביא חלקים כנגד מה שיוליך האויר. וזה ידוע בחכמת המזלות.

רד"ק: הוֹפָה-כְּעֶשֶׂב - כתוב בו"ו עם הדגש, והדומים לו כתבנו בספר 'מכללי' (עח, ב-עט, א). ואמר הוכה כעשב - כלומר: כמו שהשמש מכה העשב הרטוב עד שייבש, כן ייבש לבי.

ו מִקּוֹל אֲנַחְתִּי דָבְקָה עֲצָמִי לְבָשָׁרִי: רד"ק: ידוע כי האנחה וצרת הלב מכחשת הבשר; וכאשר תהיה עמה הצעקה, כל שכן שיכחש הבשר לגמרי, עד שידבק העצם לעור; וכן כתוב "צפד עורם על עצמם יבש היה כעץ" (איכה ד, ח); וקורא העור 'בשר', לפי שעור האדם הוא הבשר, שאינו נפשט מן הבשר כעור הבהמה, לפיכך יזכר הבשר במקום העור; וכן יזכר העור במקום הבשר: "יאכל בְּדִי עוֹרִי" (איוב יח, ג).

ז דָּמִיתִי לְקֶאֱת מִדְּבָר ראב"ע: סמוך; ובלא סמוך גם הוא בתי"ו, רק הקו"ף, כשאיננו סמוך, קמוצה (ראה ו' יא, יח).

כדי להבין את כוונת ראב"ע עלינו להביא את שאר המקומות במקרא 'קאת'.

²⁰ צורה זו נראית כבנין קל אבל רד"ק כתב בפירושו ליחזקאל: שרשו 'חרר', מפעלי הכפל, והוא 'נפעל' בשקל "וְנָקַל זאת בעיני ה'" (מלכים ב, ג, יח); "וְנָסַב גִּעְתָּהּ" (יר' לא, ח); ונקמצה חי"ת נחר מפני הזקף. או הוא 'נפעל' בינוני, לפיכך היא קמוצה, כמו "עם נבר תתברר" (תה' יח, כז); אבל "נחר מפוח" (יר' ו, כט), שהוא 'נפעל' עבר, החי"ת פתוחה; וכן וַיִּחַר מבנין 'נפעל', בשקל "לא יָמַד" (ה' ב, א), אלא מפני שלא תדגש החי"ת, היו"ד בצירי, והחי"ת קמוצה מפני הזקף. ונחר הוא עניין הדבר המורגש מהאש, לא שנשרף ממש.

1. ויקרא יא יח: וְאֶת־הַתְּנִשְׁמֹת וְאֶת־הַקָּאָת וְאֶת־הָרָחֶם: 2. דברים יד יז: וְהַקָּאָת וְאֶת־הָרָחֶם וְאֶת־הַשְּׁלֵד: 3. ישעיהו לד יא: וירשׁוּהָ קָאָת וְקָפֹד וְיִנְשׁוּף וְעָרַב יִשְׁכְּנֻבָּהּ וְנָטָה עָלֶיהָ קוֹתָהּ²¹ וְאֶבְיָבָהּ:

4. צפניה ב יד: וְרָבְצוּ בְּתוֹכָהּ עֲדָרִים כְּלִי־חֵיזוֹגִי גַם־קָאָת גַּם־קָפֹד בְּכַפְתָּרֶיהָ יִלְיֶנוּ קוֹל יִשׁוּרָר בְּחִלּוֹן חֶרֶב בִּפֶּה כִּי אֲרֻזָּה עָרָה:

רד"ק: הקאת הוא הקיק הנזכר במשנה (שבת ב,א): ולא בשמן קיק; והוא עוף מדברי וקולו כקול נהי, לפיכך אמר: דמיתו לקאת מדבר, רוצה לומר: לקולו; וכן כמס חרבות, שהוא עוף ושוכן במקומות החרבים, וקולו כקול נהי. או פירושו: אני חושב בעצמי, כשאני בגלות, כאלו אני במדבר עם העופות השוכנים במדבר, שאין שם ישוב בני אדם.

ר' מנחם המאירי: וקאת וכוס - הם עופות שוכנים במדבר ובמקומות אחרים החרבים, וקולם כקול נהי. וקאת - באות התינו בין בסמיכות בין שלא בסמיכות, אלא שכשהוא סמוך הוא בפתח, ובמוכרת הוא בקמץ. ואמר, שבהיותו בגלות, חושב עצמו כאלו הוא במדבר, וצועק לאנחתו בהפרדו מאחיו.

ח שקדתי רש"י: התכוננתי בעלמי.

ראב"ע: שקדתי על מקום אחד לבדי, ואין אחד ממשפחתי עמי.

רד"ק: השקידה הוא עניין ההתעסקות וההתמדה על הדבר, כמו "שוא שקד שומר" (תה' קכז,א); "נמר שוקד על עריהם" (יר' ה,ו); "לשקוד על דלתותיו יום ויום" (מש' ח,לד); וכן פירוש הפסוק: שקדתי בגלות אילך ואילך, ובכל מקום אני מוצא עצמי יחיד בין עם נכרי, כמו הצפור הנפרד מחביריו והוא לבדו על גג הבית; כי כן אני בגלות כאלו אני יושב על גג הבית אע"פ שאני יושב בבית, כיון שאינני בארצי.

ט מהוללי לשון הוללות מוכרת מכמה מקומות במקרא, אבל מהו ההמשך של השבועה? ב' נשבעו:

רש"י: מהוללי - המתלוצצים בי, לשון "הוללות" (קה' א,יז). בי נשבעו - ראו כרעתי ונשבעים בי ואומרים: 'אם לא, יארע לי כמו שאירע לישראל'; 'כה יעשה לי, כמו לישראל!'
ראב"ע: פעולים, שהיו בעיניו מהוללים - הוא המתהולל; שבו לשומו לאלה ולשבועה (ע"פ במ' ה,כא): אם אֶכְזַב אֶהִיָּה כפלוני!

רש"י מפרש מתלוצצים, אבל אם כך הניקוד הנכון הוא למ"ד ראשונה בשווא: מהוללי. לכן מפרש ראב"ע שהוא גרם להם התלוצצות, בזה שהוא ללעג בעיניהם. גם רד"ק כנראה פירש לפי דרך זו: שאומרים עלי דברי הוללות ולעג עד שישובו מהוללים ומשתגעים עלי, בי נשבעו - על דרך "והנחתם שמכם לשבועה לבחירי" (יש' סה,טו); "יתן ה' אותך לאלה ולשבועה" (במ' ה,כא); אומרים: אהיה כמו היהודי אם אעשה כך וכך.

י כִּי־אֶפֶר פִּלְחָם אֶכְלָתִי הכוונה ש'אכל' הרבה אפר כמו לחם, המאכל העיקרי.

ראב"ע: דרך משל, כמו "הכפישני באפר" (איכה ג,טז).

רד"ק: דרך משל, כי לחמו בפיו דומה לו לאפר; על דרך "ויגרס בחצץ שני הכפישני באפר".

יְשַׁקֵּנִי ברור שהכוונה כאן למשקה, אבל זו צורה שאינה נפוצה.

ראב"ע: תחת ה"א, כי אותיות אהוי מתחלפים.

²¹ תי"ו רפיה ללא דגש!

השורש הוא ש.ק.ה, אבל הה"א בתוך המילה מתחלף ליו"ד או לוי"ו²².
 רד"ק: בתנועת הו"ו, והוא במקום למ"ד הפעל; אבל "שמני ושקוי" (הו' ב, ז) - הו"ו נחה והיא
 למשך, והיו"ד נעה והיא במקום למ"ד הפעל. ושקוי - כולל כל מיני משקה, כמו היין והחלב
 והמים; כלומר: כל מה שאני שותה הוא מסוד במי עיני, כמו היין המסוד במים.
מסכתו: בלשון חכמים: מזגתי. השורש מ.ז.ג מופיע בשיר השירים ז ג אליהסר המזג.

יא **מִפְּנֵי־זַעַמְךָ וְקִצְפְּךָ** מילים אלה מתקשרות יותר למקראות הקודמים **כָּל־הַיּוֹם חִרְפוֹנִי**
אוֹיְבִי מְהוֹלְלִי בִּי נִשְׁבָּעוּ: [י] כִּי־אֶפְרַח כְּלָחֵם אֶכְלֹתִי וְשָׁקְנִי בְּבִכִּי מִסִּכְתִּי:
 [יא] **מִפְּנֵי־זַעַמְךָ וְקִצְפְּךָ** כלומר המצב השפל הוא בגלל הזעם והקצף.
 וכן פירש רב מלבי"ם: **ר"ל אפר כלחם אכלתי - מפני זעמך שהיא קללתך, שעל ידי כך**
הגרים בחצץ שיני הכפישני באפר, וְשָׁקְנִי בבכי מסכתי - מפני קצף, שבכיתי תמיד על
שידעתי שעודך קוצץ עלי, ואבכה בצום נפשי לרצות כעסך, כי נשאתני ותשליכני ואבכה
בצום נפשי לרצות כעסך.

ראב"ע: מודה, כי גברה יד האויב עליו בעבור שזעמתו.
 רד"ק: כי לולי זעמך וקצפך עלי לא הייתי אני נמסר ביד אויב זה כמה.
כִּי נִשְׁאֲתָנִי וְתִשְׁלִיכֵנִי: רש"י: תחילה הגדחתני, ועתה השלכתני משמים ארץ (ע"פ איכה ב, א);
 ואם לא נשאתני תחלה, לא היתה חרפתי רבה כל כך.
 רד"ק: כי הרוצה להפיל דבר בארץ, נושא אותו למעלה ומפיל אותו בחזקה; וכן "השליך
 משמים ארץ" (איכה ב, א); כי כל מה שמגביה אותו, היא המפלה יותר בחזקה.

יב **יָמִי כָצַל נְטוּי** השוואת ימי האדם לצל מופיע במקומות נוספים במקרא (ראה תהלים קט
 כג; קמז ד ומקומות נוספים), אבל מהו **נְטוּי**?
 רש"י: לעת ערב, כשהכללים נוטים, וכשחשכה, אין נִפְתִּים אלא כלים והולכים.
 ראב"ע: תואר, כמו "עצום" (תה' לה, יח); שהצל - מיד יטה.
 רד"ק: אמר **נטוי**, שהוא פעול, כאלו השמש נוטה הצל בסורו מעל הארץ, כי בסור השמש
 יהיה הצל; ועל דרך זה בא ממנו גם כן נִפְעֵל: "כִּי יָנְטוּ צִלֵּי עָרֵב" (יר' ו, ד). ואמר: **יָמִי**
 חלפו במהרה בצרת הגלות, כמו הצל החולף במהרה, ואצפה הגאולה ולא אראנה.
וְאֲנִי כְעֵשֶׂב אֵיבֹשׁ: רד"ק: כלומר: ימי חלפו במהרה, ובעודי בחיים אני יבש כמו העשב,
 שתייבש לחותו במהרה.
 אין זה מתפרש שהמשורר (בשם העם) יתייבש בעתיד אלא יבש כעשב. לרד"ק: אני יבש
 כעשב שמתייבש מהר.

יג **וְאַתָּה ה' לְעוֹלָם תִּשָּׁב וְזָכַרְךָ לְדָר וְדָר:**
 יש מקרא דומה בסוף מגילת איכה (ה יט) **אַתָּה ה' לְעוֹלָם תִּשָּׁב בְּסֶאֱךָ לְדָר וְדָר:**
 מסורה גדולה בכתר ארם צובה: תלים ואתה ח'... וזכרך. קינה אתה ח'... כסאך.
 המסורה מצינת שני הבדלים. כאן **ואתה** ובאיכה **אתה**; כאן **וזכרך** ובאיכה **כסאך**.
 רד"ק: בפסוק הזה טעות במקצת הספרים, שכתוב במקום **וזכרך** - **כסאך**; וכן טעה בו
 החכם רבי אברהם בן עזרא, שפירש **כסאך**; והטעות הוא בין פסוק זה לפסוק של קינות
 הדומה לו; כי אותו של קינות הוא "אתה... כסאך" (איכה ה, ט), וסימן: **איכה** [במגילת איכה

²² השיטה המקובלת היום היא שהאות השלישית מהשורש היא יו"ד (או וי"ו), אלא שבסוף המילה מתחלף
 לה"א.

הפסוק מתחיל באל"ף **אתה** בלי וי"ו כמו המילה 'איכה', ובהמשך **כסאך** באות כ"ף בהמשך המילה 'איכה'; ושל תלים: **ואתה... וזכרך**, וסימן: זי"ו זי"ן [האותיות העוקבות וי"ו זי"ן הן רמז שכאן הפסוק מתחיל **ואתה** ובהמשך **וזכרך**].

יש כאן הקבלה בין **תשב** ובין **לָדָר וְדָר**: הרב מלבי"ם לשיטתו מראה הבדל: **עולם מציין הזמן המתדבק, ולדור ודור מציין הזמן המתחלק לשני דורות, כנ"ל ל"ג י"א, ועל כן ישיבת ה' בעצמו יצייר עם מלת לעולם, וזכרו ע"י פעולותיו הוא נקשר עם הדורות.**

המקרא מתפרש בחיבור לפסוק הבא

יד אַתָּה תְּקוּם תִּרְחֹם צִיּוֹן כִּי־עַתָּה לְחֻנָּה כִּי־בָא מוֹעֵד:

רש"י: **ואתה**, אֶשֶׁר לְעוֹלָם תִּשָּׁב, ונשבעת לנו כך (ע"פ שמ' לב, ג) - כשם שאתה קיים, יס עליו לקיימנו²³; לפיכך אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה, שכן הבטחת: "כי יראה כי אָזַלְתָּ יָד" (דב' לב, לו), והרי "אזלת יד".

רד"ק: נוהה כל אחד מבני הגלות אשר קצרו ימיו על קוצר ימיו ואומר, אולי אם יאריך ימים יראה הגאולה, וכן בכל דור ודור; לפיכך אמר: **ואתה ה' לעולם תשב** - אע"פ שאני הולך למות, אתה תשב לעולם ותראה הגאולה לאותם שיהיו באותו הדור, ותרחם ציון בימיהם. **וזכרך לדור ודור** - בכל דור ודור יזכרו שמך, ויתפללו לך להראותם הגאולה; ובדרש: **וזכרך לדור ודור** - כשם ששמך קיים לעד, כך תהיה שבועתך קיימת; ואתה אמרת "כן נשבעתי מקצף עליך ומגער בך" (יש' נד, ט), אם כן "אתה תקום תרחם ציון".

המשך רד"ק: כאדם שקם ממקומו ומתעורר על המעשה; וכן "עתה אקום ואמר ה'" (תה' יב, ו). **תרחם ציון**, שהיתה חרבה ושוממה זה כמה, ידענו שתרחם אותם ותבנה אותה. **כי עת לחננה** - כי עת יבוא שתחנן אותה, אע"פ שקצפת עליה זה כמה. **כי בא מועד** - כי לגאולה מועד וזמן קצוב, וכשיהיה העת שתחנן אותה יאמרו: **בא מועד הגאולה**, שלא היינו יודעים אותה עד עתה!

לְחֻנָּה ראב"ע: שם הפועל. ובא הסגול, שהוא פתח קטן, תחת גדול; כמו "פֶּן אֶכְלֶךָ" (שמ' לג, ג); גם שניהם קלים, בלי דגש.

רד"ק: ומלת **לחננה** - מקור מן 'הדגוש', ומשפטו: 'לחננה'; ובא בפת"ח קטן [=גול] תחת פתח גדול, כמו במלת "פֶּן אֶכְלֶךָ בדרך" (שמ' לג, ג), שמשפטו: 'אֶכְלֶךָ'; והוקלו כמו רבים מן 'הדגוש'.

קטע מדברי הרד"ק בספר השורשים - אות החית - ערך חן והפעל הכבד [בנין פיעל] פִּי יִחַן קוֹלוֹ אֶל תַּאֲמֵן בּוֹ (משלי כו, כה), פירוש ישא קולו בדרך תחינה. חֲנִי י"י כי אמלל אני (תהלים ו, ג). והיה ראוי להדגש. וכן כי עת לחננה, הראוי לְחֻנָּה החית בפת"ח והנו"ן בדגש.

אינני יודע למה הרד"ק לא פירש את המקרא אצלנו וגם בתהלים ו שהוא בניין קל. חֲנִי - חן אותי, לְחֻנָּה - לְחַן אותה והצורה כאן במקום: לְחֻנָּה. ובעקר תמוהים דבריו על מה שציין על תהלים, הלוא שם דגוש אבל לא דגש של פיעל אלא דגש של הכפולים בבניין קל. הדוגמה היחידה שלו היא המקרא במשלי, שאר הדוגמאות מתפרשות בבניין קל.

ר' מנחם המאירי אחרי הביאו את דברי הרד"ק מוסיף: או אולי **לחננה** - מקור מן 'הקל', והיה ראוי לינקד בקמץ חטף ובלא דגש.

גם ראב"ע המובא לעיל מפרש שהכל בניין קל.

²³ רש"י שמות לב יג לא נשבעת להם בדבר שהוא כלה, לא בשמים ולא בארץ לא בהרים ולא בגבעות, אלא בך, שאתה קיים ושבועתך קיימת לעולם, שנאמר (בראשית כב טז) בי נשבעתי גאם ה', וליחזק נאמר (שם כו ג) וחקימות את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך, וליעקב נאמר (שם לה יא) אני אל שדי פרה ורבה, נשבע לו באל שדי:

טו כִּי־רָצוּ עֲבָדֶיךָ אֶת־אֲבִנֶיךָ וְאֶת־עַפְרָה יַחְנְנוּ: אֵלֶּכּוּ אֶת אֲבִנֶיךָ וְאֶת עַפְרָה. ומלרש
אגדה (ראה אגרת ע' 72 - 73): כשאלא יכניה וגלותו, נשאו עמהם מאבני ירושלם ועפרה לזנות להם
סם, צבצל, בית הכנסת.

רש"י בראש השנה כד ב ד"ה דשף ויטיב: מקום הוא ויש פותרין שחרב וחזר ונצנה ותמיד היתה
שכינה מצויה סם ויכניה וגלותו צנאוהו שנסאו עמהם מאבני ירושלים ועליהם נאמר כי רצו עבדיך
את אבניה:

רש"י עבודה זרה מג ב ד"ה דשף ויטיב: סם מקום שהיה צמדינת נהרדעא ויש אומר יכניה
וגלותו נטלו עמהם מאבני ירושלים ומעפרה וצנאוהו סם והיינו לשף ויטיב צנאוהו נישוף
[נעקר] כאלו [מארץ ישראל], ונתייבש כאלו [בבבל] והיינו לכתוב כי רצו עבדיך את אבניה.
ראב"ע: כל רצון עבדיך - לראות אבניה, וכאלו יחוננו עפרה לנשקו. ורבי משה אמר, כי רצו
- כמו "אז תרצה הארץ" (וי' כו, לד), ויחוננו לבנותה בבוא "מועד" (לעיל, יד); כדרך "חוננו
אותם" (ש' כא, כב).

יח פִּנְהָ אֶל־תְּפִלַּת הָעֶרְעָר רש"י: הערער - הצועק, כמו "לעקת (לפנינו: זעקת) שבר
יערער"²⁴ (יש' טו, ה). לזכר לחל: ערער - הרוס ונשחת, כמו "ערו ערו" (תה' קלז, ז).
ראב"ע: הזכיר, כי בנין ציון יהיה בעבור תפלת ישראל בגלות, שהם דומים כערער בערבה
(ע"פ יר' יז, ו). והאומר (ראה רש"י) כי ישראל נקראו ערער בעבור "ערו ערו" (תה' קלז, ז) -
איננו נכון, כי האומרים 'ערו' הם האדומים לבבליים, כאשר אפרש במקומו.
לדעת ראב"ע ערו אינו ציווי של החריבו אלא של גילוי; האדומים אמרו לבבליים לערות
כלומר לגלות את הקרקע כמו שהיה לפני הבנייה. לכן כאן אין 'ערער' מתפרש חרב.

כא לְשִׁמְעַנְךָ אֲנִי אֶסִּיר לְפָתַח בְּנֵי תְּמוּתָהּ: בדומה לו במזמור עט יא תָּבוֹא לְפָנֶיךָ אֲנִי
אֶסִּיר כְּגִדְלִי זֶרְעֶךָ הוֹתֵר בְּנֵי תְּמוּתָהּ: בשני המקומות 'בְּנֵי תְּמוּתָהּ' מתפרש אסירים העומדים
להמתה, הוֹתֵר דומה לְלִפְתָּח להתיר את הקשר²⁵.
רד"ק: ישראל, שהיה בגלות אסיר, והיו בני תמותה, כלומר: קרובים למות מרב צרתם;
והאל שמע אנקתם ופתחם ממאסרם. אסיר - יקל, ויש דגשין (ראה יש' י, ד; כד, כב; מב, ז).
יש גם אסיר בפתח ודגש.

תָּן לְחֶכְמְךָ וְיִחְכַּם עוֹד

אני מבקש מאוד ממי שיש לו הערות שלא ימנע מלשולחן אלי
הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com
הערות מתקבלות גם באנגלית.

הודעה מאתר "לדעת" כאן תוכלו להוריד גליונות פרשת השבוע מדי שבוע (גם גליונו מופיע
שם): www.ladaat.net/qilionot.php

אם אתה מתעניין
בהבטים הלשוניים של התורה

²⁴ תופעה מופלאה, אין בלשון העברית פ"א הפועל ועי"ן הפועל שוים. כמדומה זו דוגמה יחידה.
²⁵ יתרים הם חבלים בספר שופטים טז ז-ח אצל שמשון, וגם מיתרים מאותו שורש; הוֹתֵר: פתח את היתר.

(לשון המקרא, המשנה, התלמוד וכו')
אתה מוזמן להרשם (בחנם)
לקבלת דוא"ל בעושים לשוניים
בכתובת: maanelashon@gmail.com
☺ בוא להחכים את עצמך ואת שאר המכתבים ☺